

па би ова публикација била управо онаква каквом је њена намјена карактерише: не само календар — именик догађаја, него и (у првом реду) преглед извора и података сакупљених уз сваку јединицу, који би је објашњавали

Зоран Лакић

РАДОВАН ЛЕКИЋ: АНДРИЈЕВИЧКИ СРЕЗ 1941 — 1944,
Цетиње 1961, стр. 540

У оцјени књиге „Андријевички срез 1941—1944“ Радована Лекића нужно је утврдити двије ствари: прво, шта ова исцрпна монографија даје ново и у чему је њен допринос историјском освјетљавању догађаја на једном од значајних чворишта развоја НОБ-а у Црној Гори, и друго, не мање важно, одредити њено мјесто и значај међу књигама те врсте.

У настојању да догађајима одреди право мјесто и хронлошки по њиховом значају, аутор је усвојио метод периодизације, не како је то раније најчешће чињено, него њиховим груписањем по ратним годинама, што се показало много практичније. На тај начин постигнута је садржајна цјелина која је укрштањем тематског и хронолошког принципа много добила у својој пуноћи.

У уводу књиге прегледно је захваћена (геолошки, етнолошки, економски и историјски) територија андријевичког среза, која се с јужне стране граничи сјеверном Албанијом, Кучима и Братоножићима, а са сјевера, истока и запада беранским, пећким и колашинским срезом.

На том подручју, на које аутор баца пуну свјетлост из разних аспеката, било је између два рата десет општина (љеворечка, краљска, андријевичка, требачка, шекуларска, полимска, величка, плавска, војноселска и гусињска), у којима је живјело 27.211 становника. У плавској, гусињској и војноселској општини, које су скупа имале 10.615 становника, живјело је 7.034 муслимана, 3.203 православних и 377 припадника албанске националне мањине — Шиптара.

Такав хетерогени састав становништва андријевичког среза, потенциран између два рата распиривањем шовинистичких страсти и националне ускогрудности, у чему се ишло у крајност, дао је у првој години рата догађајима на овом подручју низ специфичности о којима аутор исцрпно пише. То и близина сјеверне Албаније и Метохије, чији су барјактари и представници племена имали своја стална упоришта у Плаву и Гусињу, такође је довело, већ у јулу 1941, до првих напада на ослобођену тери-

торију с те стране. То ће се и касније, кроз све четири године рата, понављати, некад у мањем а некад у већем обиму.

У уводном дијелу аутор даје преглед рада партијске организације у срезу андријевичком прије рата. Избјегавајући конструисање улоге Партије на овим мјестима гдје је није било, што је чест случај у третирању сличне материје, Лекић је дао реалну оцјену утицаја партијске организације у политичком животу краја о коме пише и праву мјеру у оцјени њене снаге у предвечерје рата, априлском слому и уочи устанка.

У поглављу које се односи на ратна збивања и политичке догађаје у првој години рата, аутор је дао живу хронологију свега онога што се десило првих дана априлског слома до појаве првих четничких оружаних формација на андријевичком подручју. У почетку обраде овог поглавља он даје снажну слику рада партијске организације после капитулације, у времену када су се у андријевичким селима, поред великог броја напредних омладинаца и студената које је рат затекао у Београду и Скопљу, нашли и до тада истакнути партијски радници Миладин Поповић, Душан Мугоша, Милош Гилић, Павле Јовићевић, Спасоје Ђаковић, Тодор Војводић и други, чија је помоћ у оно вријеме била драгоценост.

Осим скупљања оружја и формирања привремених герилских одреда, што је био и остао главни задатак, партијска организација андријевичког среза организовала је прихватање читавих колона раскућених Црногораца који су преживјели фашистичке покоље у Метохији. Ненаметљиво и без претјеривања, писац истиче резултате овог рада као велики успјех Партије.

Послије освјетљавања предустаничке атмосфере у андријевичком срезу, Лекић даје импресивну панораму устанка и првих јуриша квислиншких и фашистичких полувојних формација на ослобођеној територији. Аутор, и сам учесник у тим великим догађајима, имао је прилику да види и забиљежи и најситнији детаљ из тих великих збивања у чијем су центру увијек били партијски радници. Формирање првих органа народне власти у ослобођеној Андријевци и доношње првих револуционарних одлука у јулским данима 1941, као и незаборавни ликови револуционара Бранка Делегића, Мирка Вешовића, Богдана Чововића, Шћепана Ђукића, Радула Јеврића, Милића Кељановића — Унцмуна, захваћени су на широком плану и у једној атмосфери која се не заборавља.

Будном оку хроничара, који све виђено износи на свјетлост дана, није измакао ни рад пете колоне у предустаничким данима, у устанку и борбама за одбрану слободне територије. Активирање њемачког шпијунског центра за плавско-гусињско подручје и сјеверну Албанију у јулу и августу 1941. и подударност његове терористичко-диверзантске акције са издајничким радом петоколонашког вођства из андријевичког среза и његове агентуре у устаничким јединицама, о чему Лекић пише у широким поте-

зима, представља, заједно са реконструкцијом борбе за одбрану слободне територије, озбиљан прилог историографији НОБ-а у Црној Гори.

Осим тога, аутор у поглављу које се односи на прву годину рата пише о реорганизацији устаничких снага послје поновног уласка Италијана у Андријевицу, о новим злочинима окупатора, о његовој спреси с петом колоном, затим о организацији герилских одреда и појави првих четничких оружаних формација.

Друга година рата је у знак четничких злочина. У њој је дат, иако не баш увијек успјешно, развитак четничке организације у Лијевој Ријеци и Краљским Барама, затим први четнички злочини на територији среза и поход лашићеваца и четника Павла Ђуришића из Заоста на Колашин, да би се потом прешло на опис мученичког пута андријевичког батаљона у прољеће 1942, као и погибије групе љеворечких комуниста са Шћепаном Ђукићем и истакнутих андријевичких револуционара Бранка Делетића и Баја Јојића.

На крају овог поглавља аутор је убједљиво дао ситуацију у срезу поткрај ове године и право мјесто улози герилских група у то вријеме, од којих су се неке налазиле пред уништењем. У том дијелу књиге има надахнутих страница, нарочито на оним мјестима када до темеља спаљена и опљачкана села, по којима дану и ноћу вршљају четници, чувају, у герилцима, своју наду и заставу Партије, која никада није блијеђела у срцу народа.

Поглавље о догађајима који су се одиграли на територији среза у трећој години рата представља компактну целину и као такво је обрађено. Одједи партизанских побједа на Неретви и код Калиновика, заједно са доласком првих четничких дезертера, допиру у прољеће 1942 године у андријевичка села и буде дух и код оних који су дотле сматрали да је све изгубљено. То је преокрет у данима када малобројне герилске групе узимају иницијативу, прелазе у напад и оснивају први андријевички партизански батаљон. Све се то дешава уочи и у јеку пете офанзиве.

У љето 1943. четници очајнички покушавају да спасу изгубљене позиције у андријевичком срезу. Војничка и политичка активност беранско-андријевичког батаљона, који је у то вријеме наносио ударац за ударцем четничким организаторима у Васојевићима (акција у Ђулићу, Трпчи, Заостру, Лушћу, Шекулару, Забрђу, Слатини, Јеловици, Горњим Селима и ликвидација народних непријатеља Вуксана Бакића, пројектованог Дражног министра правде, затим четничких команданата Бранислава Бакића, Мирка Вуковића, Милије Ђеранића, Панта Саичића, као и још четрдесеторице четничких и балистичких официра), присилило је четничку команду да на територију андријевичког среза пошаље свог изасланика Воја Лукачевића са најширим овлашћењима. Тако је почео чувени Лукачевићев рођашки поход кроз васојевићка села. Аутор прати четничког команданта

из мјеста у мјесто, онако како се кретао с рогљама и групом целата, и саопштава читав низ случајева масовног мучења људи, жена и дјеце.

Прогласи Антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке резолуција и прогласи са конгреса жена и омладине и велике побједне које су крајем 1943. године извојевале јединице II ударног корпуса истргле су, пише аутор, из окупаторских и издајничких канџи један „број заведених и издајом упрљаних потомака чувених јунака Вука Брајотића, попа Катане, Јована Масловаре, Ђола Милетина, Радована и Ђола Лекина, Сима Војводића, Вука Митрова, Вукашина Бакића, или Шишке, Миљана Вукова, Ђола Лабана и великих шекуларских јунака и главоцјека.“

Посљедње поглавље у књизи „Андријевички срез 1941—1944“ без сумње представља њене најбоље странице. У њему аутор пројидира на огромном платну непријатељске офанзиве на ослобођену територију у андријевичком срезу, даје слике поплањених села и пустош коју ваљак смрти за собом оставља, затим ужасе невиђених злочина и атмосферу збјегова у шумама Бјеласице и Комова. И овдје, као и на другим мјестима ове књиге, Лекић мајсторски оцртава ситуације и ломове и на снажан начин прича како је живот побјеђивао смрт и како се из јунаштва и патњи тешко рађала слобода. На крају књиге он о томе каже:

„У току народноослободилачког рата од 1941-1945 ступило је у разне јединице народноослободилачке војске са територије Андријевичког среза 3.340 бораца. Од овог броја погинуло је 553 борца. У седамнаест налета њемачких дивизија и пукова и њихових плаћених најамника — четника и плавогусињских, руговских и косово-метохијских банди — убијено је преко 850 стараца, жена и дјеце. Запаљено је 3.197 кућа чија је вријеност процијењена на 155,629.157 предратних динара.“

Књига „Андријевички срез 1941-1944“ зналачки је компонована од елемената који дају подлогу за анализу стања и догађаја почев од политичко-економског и партијског политичког пресека па до атмосфера и ситуација послје априлског слома затим догађаја у устанку и свих који су се доцније ређали током читавог рата. Аутор је успјешно извршио преломе и пројидирао поједина ратна збивања у облику ријетко драматичних и згуснутих слика. У ратној прози ове врсте аутор се показао као ненадмашан мајстор у обликовању доживљеног и виђеног (први устанички дани, одбрана слободне територије, збјегови, ликови револуционара и издајника, уништена села, рогљашки походи, велички злочин). То су и најснажније странице ове књиге које ће бити немогуће заобићи код коначне обраде и историје НОБ-а у Црној Гори.

У књизи је такође успјешно повучена линија успона ратничког пута људи андријевичког краја и плавско-гусињског

подручја, при чему су истакнута њихова прегнућа и страдања као и њихови привремени узмаци и неуспјеси.

У једном опсежном монографском раду, какав без сумње представља ова књига, аутор је избјегао давање судова, закључака и оцјена, било да се ради о догађајима или појединим периодима. То само увећава њену вриједност и оставља читаоцу могућност да сам извучи закључке. То истовремено растерећује монографију „Андријевички срез 1941 — 1944“ од баласта којим су обично оптерећени радови сличне врсте.

У књизи Радована Лекића има и таквих мјеста о којима би се могло дискутовати, тј. мјеста која умањују вриједност овог замашног дјела као монографије.

Аутор није успио да у свом раду објективно, с научничком хладноћом, прикаже непријатеља са истом објективношћу као што је захватио и другу страну — војнике револуције. Хронике и монографије једног великог доба, које се не пишу само за савременике, најмање трпе крајњу поларизацију црно-бијелог сликања учесника с једне и с друге стране барикада. Ако се узме у обзир да је монографија „Андријевички срез 1941—1944“ у исто вријеме има карактер интимног преживљавања аутора, који је све написано у овој књизи још у рату записао у своју ратну билежницу, тај недостатак је донекле и разумљив. Аутор је видио својим очима наказност издаје и племенитост жртве другова који су у свакој прилици, чак и кад је то изгледало немогуће, остајали вјерни застави Партије и идеалима народне револуције. Због тога је Лекић на тим мјестима говорио више срцем него резонавањем хроничара који оставља потомству слику ослобођену непотребних пропагандистичких ефеката.

Лекић је у књизи објавио велики број докумената, од којих многа први пут чини доступним и научним радницима. То само увећава вриједност монографије и чини је озбиљним прилогом историји НОБ-а Црне Горе. Међутим, многе странце из ауторовог необјављеног дневника које су саопштене у облику докумената могле су се дати и на други начин. Саопштена у другом облику, таква мјеста би још више допринијела сликању атмосфере, у чему је највећа снага аутора.

Када се упореди оно што у овој књизи представља допринос историографији нашег рата и народне револуције и извјесни недостаци, који донекле умањују њену вриједност као хронике и монографије, увијек преовлађује ово прво. Аутор је у књизи постигао оно што је желио. Његов рад је озбиљан прилог историји НОБ-а Црне Горе и у томе је његова највећа вриједност.

Љубо Анђелић